

Яніна Федоренко

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕРЕЖИ ВОДОПОСТАЧАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджується функціонування одного з невід'ємних елементів сільської інфраструктури – мережі водопостачання. Основна увага приділена проблемам, які постали перед сільськими радами після проголошення незалежності у зв'язку із забезпеченнями населення водою. А також аналізуються шляхи їх подолання як місцевим керівництвом, так і власне селянами.

Ключові слова: система водопостачання, криниця, водонапірна башта, свердловина, приватний сектор.

Янина Федоренко

СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СЕТИ ВОДОСНАБЖЕНИЯ В УКРАИНСКОМ СЕЛЕ ПЕРИОДА НЕЗАВИСИМОСТИ: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье исследуется функционирование одного из неотъемлемых элементов сельской инфраструктуры – сети водоснабжения. Основное внимание уделено проблемам, с которыми столкнулись сельские советы после провозглашения независимости в связи с обеспечением населения водой. Анализируются пути их преодоления как местным руководством, так и собственно крестьянами.

Ключевые слова: система водоснабжения, колодец, водонапорная башня, скважина, частный сектор.

Yanina Fedorenko

CONDITION AND PROBLEMS OF WATERSUPPLY SYSTEM FUNCTIONING IN THE UKRAINIAN VILLAGE OF THE INDEDEPENDENCE PERIOD: HISTORICAL ASPECT

Functioning of one of inseperable elements of rural infrastructure -watersupply network – is researched in the article. Main attention is given to the problems facing village councils after gaining independence in connection with water supply for the population. Ways of overcoming them by both local authorities and the villagers are also analyzed.

Key words: watersupply system, well, water tower, boring, private sector.

Україна є однією з найбільших країн Європи. Її територія складає близько 603 600 км², населення становить понад 45 млн. чоловік, що проживає у 886 міських поселеннях і в 28 552 селах. Проте сьогодні, наша держава потерпає від низки проблем соціального, економічного, екологічного характеру. Її населення зубожіло, більшість живе сьогоднішнім днем, навіть не сподіваючись на краще майбутнє. З погляду на це, цілком закономірним є звернення сучасної історичної науки до спектру питань, що стосуються функціонування соціальної сфери життя суспільства. Особливу увагу історики приділяють сільській місцевості, яка після суспільно-політичних та соціально-економічних трансформацій періоду незалежності опинилась у вкрай важкому стані. Постійні економічні колапси 1990-х років негативно позначилися на соціальній інфраструктурі села: почалися проблеми з функціонуванням побутової сфери, ланок освіти та охорони здоров'я, і навіть із забезпеченням сільського населення питною водою. Якщо перші питання є добре досліджені в історичних розвідках, то функціонування інфраструктури водопостачання ще потребує ретельного опрацювання. І хоча до цієї теми зверталось дуже мало істориків, вона є досить актуальною, адже вода – це головне джерело життя на планеті. Для того, щоб скласти цілісну картину розвитку інфраструктури сільської місцевості періоду незалежності необхідно дослідити всі її складові, у тому числі й питання пов'язані з водопостачанням.

Література, котра висвітлює розвиток сільської інфраструктури є різноманітною. Це і монографії, і публікації у періодичних виданнях і дисертаційні дослідження. В той же час питання, пов'язані з функціонуванням водопостачання у селі малодосліджені. Деякі аспекти лише побіжно висвітлено у колективній праці «Історія українського селянства». В той же час найбільший масив інформації розміщений у аналітичних оглядах різноманітних Інтернет-ресурсів. Це і змусило автора звернутися до розгляду даного питання.

Метою статті є дослідити функціонування одного із невід'ємних елементів інфраструктури українського села – водопостачання у період після проголошення незалежності та визначити основні проблеми у сфері забезпечення населення водою, а також з'ясувати шляхи їх подолання.

Після проголошення незалежності у 1991 р. українське село зазнало численних змін, котрі суттєво знизили життєвий рівень

населення та негативно позначились на функціонуванні інфраструктури сільської місцевості, невід'ємним елементом якої і була мережа водопостачання.

Слід зазначити, що за радянських часів рівень забезпечення населення водою був досить пристойним: у містах він майже не відрізнявся від розвинутих західноєвропейських країн, а у сільській місцевості на той момент становив 50%. Обов'язки щодо постачання води селянам покладалися на місцеві колгоспи і радгоспи. До їх юрисдикції належало і будівництво водних мереж, і утримання водонапірних башт, і ремонтні роботи, які проводилися в разі аварій. Сільське населення користувалося водою загалом безкоштовно (дуже рідко – за малу фіксовану плату). Витрати на її виробництво покривалися цими ж сільськогосподарськими підприємствами або субсидувалися державою. Існували також сільські населені пункти (на початку 1990-х років їх нараховувалося 420), в яких було взагалі відсутнім централізоване водопостачання, і тому населення користувалося тільки привозною водою. Крім того, в більше ніж 800-х українських селах, мешканці поряд з іншими джерелами водопостачання, споживали ще і привозну воду [5, с. 602].

Після здобуття незалежності Україна поринула у процеси суспільно-політичної та соціально-економічної трансформації. Уряди 1990-х років змінювали один одного, але звертали першочергову увагу на вирішення болючих економічних проблем. У країні відбулася інфляція грошової одиниці та, відповідно, різко знизився рівень життя населення. Соціальні питання, хоча потребували постійного контролю держави, стали для її керівництва менш пріоритетними. Таке відношення державної влади до соціального сектору сільської місцевості наклало негативний відбиток та зрештою привело до того, що українські села почали поступово занепадати. Негаразди не минули і мережу сільського водопостачання.

Розпочинаючи з 1990-х років, колгоспи і радгоспи передали свої повноваження щодо організації надання комунальних послуг (в тому числі і водопостачання) місцевому самоврядуванню: в сільські та селищні ради. В наслідок цього сільським головам практично самотужки довелося вирішувати комплекс проблемних питань, пов'язаних з фінансуванням процесу надання комунальних послуг, утриманням та обслуговуванням інфраструктури водопостачання.

14 березня 1992 р. вийшла постанова Кабінету Міністрів «Про водопостачання сільських населених пунктів», яка зазначала, що протягом 1992-2000-х років у селах повинно було введено в дію 29470 кілометрів мережі водопостачання. Міністерство сільсько-го господарства щороку повинне було виділяти на забезпечення дії постанови до 5 відсотків державних централізованих капітало-вкладень на розвиток матеріально-технічної бази підприємств і організацій, що здійснювали будівництво, реконструкцію та експлуатацію водопровідних і каналізаційних мереж у сільській місцевості, а також надавати допомогу матеріально-технічними ресурсами [10].

Спочатку виконання місцевою владою постанови дало позитивний ефект. Так, за даними статистичних щорічників кількість українських сіл, де функціонував централізований водогін у 1990 р. становила – 4578 одиниць, а вже у 1995 р. – 5760 [14,с.445]. Проте, вже у 1996 р. уряд Павла Лазаренка своєю постановою визнав деякі пункти документу 1992 р. такими, що втратили чинність. Так, було виключено положення про надання Міністерством сільського господарства матеріально-технічної допомоги підприємствам, що будували водомережу, а також про її фінансування Міністерством економіки [9]. Дія постанови відчутно сповільнила розвиток реконструкції і будівництво централізованих систем водопостачання та забезпечення населення водою у селах України та негативно позначилась на функціонуванні водної інфраструктури.

Оскільки більшість сільських водопровідних систем було побудовано ще у 1960-1970-х роках і вони рідко ремонтувалися чи модернізувалися, місцеве керівництво їх визнало як аварійно небезпечні. З часом їх частину просто довелося закрити – старі труби просто не витримували напору води, часто виходили з ладу, постійно створюючи аварійні ситуації. Більшість даних об'єктів було розібрано на металобрухт. Інша частина хоча і продовжувала функціонувати, але з постійними перебоями, котрі активізувались у літній період – період інтенсивного ведення господарських робіт. Тому велика кількість сільського населення (приблизно 11 млн. осіб), відчуваючи постійні перебої з водопостачанням, почала будувати у власних домогосподарствах нові криниці та свердловини.

Відчуваючи що потрібно негайно реагувати на критичну ситуацію, що поступово складалась у селах, Верховна Рада України за ініціативою Президента Леоніда Кучми 10 січня 2002 р. при-

йняла закон «Про питну воду та питне водопостачання», який визначив правові, економічні та організаційні засади функціонування системи питного водопостачання, спрямовані на гарантоване забезпечення населення якісною та безпечною для здоров'я людини питною водою [4]. На той момент кількість населених пунктів, охоплених централізованим водопостачанням становила 6360 одиниць [15, с. 430]. Тільки 26% або 4,1 млн. чоловік з 14,5 млн. сільського населення користувалися послугами централізованих систем водопостачання. Крім того, за даними Спільної Моніторингової Програми ВООЗ/ЮНІСЕФ, з різних причин, за роки незалежності показник охоплення централізованим водопостачанням у сільській місцевості скоротився із 50 до 25% [16]

Владні структури визнали децентралізованими об'єктами водопостачання у сільській місцевості понад 2,1 млн. одиниць шахтних колодязів, близько тисячі каптажних джерел та 90 тисяч глибоких водозабірних і понад 350 тисяч мілкотрубчатих свердловин [9].

Крім того, згодом стали відчутними і інші проблемні питання. Зокрема, для багатьох шахтних колодязях спільного використання, артезіанських свердловинах, водонапірних баштах, мережах водопроводу не було визначено юридичних та фізичних осіб, відповідальних за їх експлуатацію. Тобто вони фактично існували в якості безгосподарного майна, без необхідної для здійснення оренди чи концесії технічної та дозвільної документації. Не визначеними власники цих об'єктів водопостачання залишилися через те, що багато з них було побудовано суб'єктами господарювання, які в результаті зміни форм власності на селі та системної фінансової кризи в Україні збанкрутували, були ліквідовані чи просто зникли, покинувши збудовані та придатні для користування свердловини питної води, водогони без будь-яких технічних та довільних документів.

Такою була, наприклад, доля свердловини питної води «Польова», яка знаходилася посеред поля на території с. Машівка Полтавської області. Її збудували для власних потреб польські нафтовики, котрі споруджували в той час бурову установку. Згодом фірма-підрядник збанкрутувала, будівництво було припинено, польські фахівці виїхали з селища. А покинуту свердловину питної води сільське керівництво не змогло взяти на баланс, оскільки не було жодних документів, хоча вона і забезпечувала водою важливу частину населення села.

Схожа ситуація виникла і в селищі Опішня на Полтавщині, де місцевий підприємець збудував за власним проектом досить потужну свердловину питної води, але збанкрутував та виїхав за межі селища, не залишивши жодних технічних документів на дане джерело водопостачання, і не передавши її у комунальну власність територіальної громади. [7]. За законодавством, України без документів такі об'єкти не могли перебувати на балансі сільських рад та ними обслуговуватися. А тому без належного нагляду були приреченими на швидкий вихід із ладу.

Наприкінці першого десятиліття XXI століття близько 18 тис. сільських населених пунктів по областях України все ще не мали централізованого водопостачання, водовідведення та доступу до питної води. Розуміючи, що прокласти власними зусиллями нові централізовані системи водопостачання для сільських рад у сурових економічних реаліях було на грані фантастики, державне керівництво спробувало активізувати процес забезпечення сільського населення водою. У 2011 р. на законодавчому рівні було прийнято загальнодержавну цільову програму «Питна вода України» на 2011-2020 роки [3]. Її мета полягала у забезпеченні гарантованих Конституцією України прав громадян на достатній життєвий рівень та екологічну безпеку шляхом забезпечення питною водою в необхідних обсягах та відповідно до встановлених нормативів.

Фінансування заходів Програми повинно було здійснюватись за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, коштів підприємств питного водопостачання та водовідведення, зовнішніх і внутрішніх запозичень, грантів міжнародних організацій, коштів міжнародних програм, благодійних внесків. Держава взяла на себе обов'язки профінансувати 30% необхідного обсягу коштів, а решту 70 % мали знайти голови місцеві адміністрації та водопостачальні підприємств [8].

Однак через численні проблеми, які постійно виникали після прийняття державного бюджету на 2011 рік, фінансування цієї Програми почало проходити із залученням меншої кількості коштів. Зокрема, на 2011 рік держава планувала виділити на реалізацію завдань 400 млн. грн., однак перерахувала асигнування в обсязі 264,7 млн. грн. Тому налагоджувати роботу мережі водопостачання владним структурам вдавалося лише частково. Так, наприклад, у селах Апостолівського району Дніпропетровської області 80% централізованих водогонів були зношені [13]. І хоча

у рамках Програми було введено в дію новий водопровід у селі Велика Костромка та новий підвідний водопровід до сіл України та Новомар'янівка [17], багато населених пунктів потерпали від нестачі водних ресурсів. Зокрема, 4 тисячі жителів сіл Ленінське і Гранітне не мали жодної можливості користуватися водою, так як система централізованого водопостачання вийшла з ладу внаслідок більше ніж 50-ти річної роботи. Викопати криницю чи пробурити свердловину селяни не могли, оскільки села розташовувались на радіоактивній гранітній плиті [11].

Після прийняття Програми поступово було сформовано алгоритм діяльності державно-приватного партнерства у формі концесії, оренди чи спільної діяльності сільських, селищних рад та приватних партнерів. Його суть полягала у тому, що інвестори, беручи в користування для власних цілей сільський водогін, зобов'язувалися його реконструювати та забезпечити відповідну якість питної води, що постачалася селянам згідно з державними стандартами та нормативами, на основі статті 5 Закону «Про особливості передачі в оренду чи концесію об'єктів централізованого водо-, теплопостачання і водовідведення, що перебувають у комунальній власності».

У деяких областях даний крок позитивно вплинув на розвиток системи сільського водопостачання. Зокрема, у 2011 р. Новоіванівська сільська рада (Баштанський район, Миколаївська область), не маючи достатніх коштів для реконструкції водних мереж, передала приватним підприємцям Тюхті А.М. і Григоренку Г.К. водогони та водонапірні башні в оренду-позичку на 2011–2015 роки та зобов'язала останніх ефективно експлуатувати дані об'єкти без зміни цільового використання. У цьому ж районі приватний підприємець Шевченко Т.В., взявши в оренду систему водопостачання в с. Інгулка, автоматизував управління двома свердловинами, встановив лічильники на видобуток води, змінив 1 км магістрального водоводу шляхом втягування поліетиленових труб в азбестові, на що витратив 70,0 тис. грн. Дані заходи дозволили забезпечити безперебійне водопостачання у більшості населених сільських населених пунктів Баштанського району [12].

Така діяльність змогла б радикально покращити ситуацію, якщо б не одне «але» – через невирішеність здійснення процесу передачі в оренду чи передачі об'єкту водопостачання в концесію чи оренду відповідальна за нього селищна чи сільська рада була

зобов'язана згідно статті 6 цього ж Закону здійснити проведення інвентаризації основних засобів і товарно-матеріальних цінностей у складі такого об'єкта та впорядкування і відновлення технічної та будівельної документації щодо такого об'єкта. Це вимагало понести відповідні грошові витрати, яких в місцевих бюджетах просто не було, адже дефіцит зведеного бюджету України щороку був досить вагомим. Якщо у 2011 р. він становив 23 млрд. 554 млн. грн. [6], то вже в 2012 зріс порівняно з попереднім у 2,3 рази– 53, 387млрд. грн [2].

Банальне безгрошів'я сільських рад часто перешкоджало укладенню даного типу угод і тому чи не єдиним шляхом вирішення проблеми стало будівництво нових або реконструкція старих мереж водопостачання за рахунок власних коштів селян та спонсорських внесків. Наприклад, у селі Петрівка Золочівського району Харківської області у 2010 р., завдяки коштам селян – водокористувачів та спонсорській допомозі ТОВ «Сінтал-АгроТрейд», було реконструйовано 500 метрів водомережі шляхом заміни старих труб на пластикові та капітально відремонтовано чотири колонки [1].

Без вагомої фінансової, законодавчої та технічної підтримки з боку держави самотужки селищним чи сільським радам проблему водопостачання на селі у період незалежності України вирішити не вдалося. Держава звертала першочергову увагу на нагальні економічні питання, а болючі для сільської місцевості проблеми майже не вирішувалися. Органи місцевого самоврядування не мали достатніх фінансових ресурсів та необхідної автономії для прийняття інвестиційних рішень, а тому не могли забезпечити належний рівень надання комунальних послуг. Селяни вимушені були займатися проблемами водопостачання у власні оселі власноруч. Тому для 1990-х років стало досить поширеним буріння мілкоглибинних свердловин у приватних сільських будинках. Тільки на початку XXI ст. держава звернула увагу на критичний стан із водопостачанням. Було прийнято на законодавчому рівні декілька програмних документів, які покликали до життя нові організаційно-правові моделі для функціонування водопостачання в сільській місцевості, серед них інвестування будівництва водомереж, ремонт спільним коштом селян та спонсорів, здача в оренду водогонів. Це допомогло суттєво покращити ситуацію вже на початку другого десятиліття XXI ст.

Джерела та література:

1. Вісті з сільських громад [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zolochiv.inf.ua/pgs/cr_odnorob.htm

2. Дефіцит Держбюджету зріс у 2,3 рази [Електронний ресурс] // Тиждень. – 8 лютого, 2013.– Режим доступу до журналу : <http://tyzhden.ua/News/71861>

3. Закон України Про Загальнодержавну цільову програму «Питна вода України» на 2011-2020 роки // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 15. – ст. 243.

4. Закон України «Про питну воду і питне водопостачання» № 2918-III від 10.01.2002.[Електронний ресурс] – Відомості Верховної Ради. – №16.– 2002. – С.112.– Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2918-14>

5. Історія українського селянства: Нариси в 2-х т. / НАН України; Інститут історії України / В.А. Смолій (відп.ред.) – К. : Наук. думка, 2006. – Т. 2. – 653 с.

6. Мінфін: Дефіцит бюджету в 2011 році скоротився в 2,7 рази [Електронний ресурс].– Режим доступу : [http // http://news.liga.net/ua/news/economics/598998-m_nf_n_def_tsit_byudzhetu_v_2011_rots_skorotivsvya_v_2_7_razi.htm](http://news.liga.net/ua/news/economics/598998-m_nf_n_def_tsit_byudzhetu_v_2011_rots_skorotivsvya_v_2_7_razi.htm)

7. Осадчий А. Безгосподарність сушить українські села [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jkg-portal.com.ua/ua/publication/one bezgospodarnst - sushit- ukrajinsk -sela-28792>

8. Осадчий А. Україну виведуть на чисту воду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jkg-portal.com.ua/ua/publication/one/vivesti-ukrajinu-na-chistu-vodu-28186>

9. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких рішень Уряду України з питань державного замовлення та державного контракту і внесення змін до рішень Уряду України з цих питань Постанова Кабінету Міністрів № 575 від 29 травня 1996 року [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/576-96-%D0%BF>

10. Про водопостачання сільських населених пунктів Постанова Кабінету Міністрів № 134 від 14.03.1992 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/134-92-%D0%BF/>

11. Програма соціально-економічного розвитку Баштанського району на 2011-2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bashtanka.mk.gov.ua/store/.../1318232428.doc>

12. Рішення про передачу в користування та затвердження договору оренди-позики на водо мережу на 2011-2015роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bashtanka.mk.gov.ua/ua/organi/novoivanivsk/1318499934/1318500113/>

13. Стратегія економічного та соціального розвитку Апостолівського до 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apost-rn.dp.gov.ua//додаток%20до%20>

14. Статистичний щорічник України за 2005 / під заг. ред. О. Г. Оса-вуленка. – К. : Тов «Август Трейд», 2012. – 576с.

15. Статистичний щорічник України за 2011 / під заг. ред. О. Г. Оса-вуленка. – К. : Тов «Август Трейд», 2012. – 559 с.

16. Українські села за рівнем водопостачання зрівнялися з селами у Південно-Східній Азії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://my-ukraine.org/ru/ukr-news/3358-ukrajins%60ki-sela-za-rivnem-vodopostachannja-z-rivnjajalsja-z-selamy-u-pivdenno-shidnij-aziji.html>

17. Якісна питна вода для селян Апостолівщини // Сільські новини № 48. – 29 листопада 2012 [Електронний ресурс].– Режим доступу : [http:// silskinovyny.com / persha-storinka/ item/1526-yakisna-pitna-voda-dlya-selyan-apostolivschini.html](http://silskinovyny.com / persha-storinka/ item/1526-yakisna-pitna-voda-dlya-selyan-apostolivschini.html)